

Sygn. akt V CSK 52/18

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 kwietnia 2019 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Małgorzata Manowska (przewodniczący)

SSN Tomasz Szanciło

SSN Kamil Zaradkiewicz (sprawozdawca)

w sprawie z powództwa A. K.
przeciwko Ł. K.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym
w Izbie Cywilnej w dniu 9 kwietnia 2019 r.,
skargi kasacyjnej powódki
od wyroku Sądu Okręgowego w K.
z dnia 30 czerwca 2017 r., sygn. akt III Ca (...),

oddala skargę kasacyjną.

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 30 marca 2016 r. Sąd Rejonowy w S. oddalił powództwo A. K. przeciwko Ł. K. o zapłatę kwoty 56.937,22 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 16 kwietnia 2014 r. do dnia zapłaty z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia się pozwanego.

Sąd Rejonowy ustalił, że zamieszkujący na stałe od 2003 r. za granicą pozwany, w 2009 r. wziął kredyt konsumpcyjny w (...) Bank S.A. z siedzibą w W. w kwocie 150.000 zł. Kredyt ten był zabezpieczony hipoteką na nieruchomości pozwanego położonej w B. przy ulicy P., darowanej mu w 2008 r. przez matkę (powódkę). Z uwagi na wysokie oprocentowanie kredytu i brak środków finansowych pozwany postanowił w 2010 r. sprzedać nieruchomość. Powódka zagroziła pozwanemu, że jeżeli sprzeda nieruchomość, to zażąda od niego zwrotu udzielonych pożyczek i darowizn.

Strony zawarły w formie ustnej umowę, na podstawie której powódka zobowiązała się do niezwłocznej spłaty kredytu pozwanego, który był zabezpieczony ww. hipoteką, w zamian za co pozwany zobowiązał się przenieść na powódkę własność nieruchomości. Przedmiotem tej umowy nie były kwestie dotyczące ubezpieczenia kredytu, jak również zadłużenia pozwanego wobec (...) Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości Osiedla „P.” w B. Strony nie ustaliły konkretnej daty spłaty przez powódkę kredytu pozwanego, jednak spłata kredytu miała nastąpić niezwłocznie. W dniu 15 grudnia 2010 r. pozwany udzielił powódce w formie aktu notarialnego pełnomocnictwa, na podstawie którego umocował powódkę do przeniesienia na jej rzecz własności nieruchomości na warunkach swobodnego uznania powódki, w celu zwolnienia pozwanego z długu w trybie art. 453 k.c. wobec powódki.

W 2011 roku powódka poinformowała pozwanego, że nieruchomość jest jej własnością, a pozwany nie ma kredytu. W tym czasie powódka prowadziła prace budowlane w budynku mieszkalnym położonym na nieruchomości. Pozwany nie ingerował w te prace będąc przekonany, że budynek nie stanowi już jego własności. Powódka nie przekazywała pozwanemu w następnych latach żadnej korespondencji kierowanej do niego przez (...) Bank S.A. w W..

Latem 2013 roku pozwany został poinformowany przez brata, że sporna nieruchomość nadal jest jego własnością, a w księdze wieczystej prowadzonej dla tej nieruchomości nadal widnieje wpisana hipoteka na rzecz banku, który udzielił pozwanemu kredytu. W sierpniu 2013 r. pozwany przyjechał do Polski i zawarł z bratem A. K. umowę przeniesienia własności nieruchomości położonej w B. przy ulicy P., w zamian za spłatę przez brata pozwanego kredytu zabezpieczonego

hipoteką na tej nieruchomości. Po podpisaniu umowy pozwany wraz z bratem udali się w dniu 16 sierpnia 2013 r. do powódki, która nadal zapewniała pozwanego, że nieruchomość jest jej własnością, a kredyt został spłacony. Pozwany oraz jego brat poinformowali powódkę, że w związku z niewykonaniem przez nią umowy zawartej z pozwanym, własność nieruchomości została przeniesiona na A. K., a pozwany odwołuje wszystkie udzielone powódce pełnomocnictwa.

W lutym 2014 r. brat pozwanego przekazał mu środki finansowe na spłatę kredytu. Pozwany zakwestionował zasadność kierowanych do niego przez pełnomocników powódki w latach 2013-2014 wezwań do zwrotu pożyczek w łącznej kwocie ok. 140.000 zł oraz przedmiotu darowizn w łącznej kwocie ok. 158.000 zł. Zarzucał, że umowy darowizny oraz pożyczek zostały sfalszowane. Prowadzone postępowania przygotowawcze nie doprowadziły do ujawnienia sprawcy fałszowania dokumentów, w oparciu o które powódka żądała od pozwanego zwrotu pożyczek i darowizn.

Powódka na poczet spłaty pożyczki pozwanego wpłaciła łącznie kwotę 42.168,66 zł, z czego kwota 39.247,88 zł stanowiła spłatę wymagalnych odsetek umownych, zaś kwota 642,46 zł stanowiła spłatę kapitału. Ponadto powódka bez umowy z pozwanym kontynuowała umowę ubezpieczenia kredytu wpłacając na ten cel składki w łącznej kwocie 1886,56 zł, oraz dokonała spłaty zadłużenia pozwanego w stosunku do (...) Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości Osiedla „P.” w B.

W 2010 r. pozwany udzielił powódce pożyczki w kwocie 10.000 zł. W związku z żądaniami będącymi przedmiotem pozwu pozwany złożył zarzut potrącenia kwoty pożyczki z kwotą 6.000 zł, jaką powódka uiściła na rzecz ww. stowarzyszenia.

Sąd Rejonowy zważył, że przedmiotem łączącej strony umowy wzajemnej była niezwłoczna spłata przez powódkę kredytu pozwanego zabezpieczonego hipoteką na spornej nieruchomości w zamian za przeniesienie przez pozwanego na powódkę własności tej nieruchomości. Zdaniem Sądu Rejonowego powódka nie wykonała umowy zgodnie z jej treścią, gdyż nie spłaciła kredytu pozwanego niezwłocznie i w związku z tym nie doprowadziła do niezwłocznego wygaśnięcia zobowiązania pozwanego względem będącego bankiem wierzyciela.

Sąd Rejonowy uznał, że pozwany na podstawie art. 492¹ k.c. odstąpił od umowy zawartej z powódką, z uwagi na fakt, że nie wykonała tej umowy w umówionym terminie, a ponadto jak oświadczyła w dniu 16 sierpnia 2013 r. nie jest w stanie jej wykonać z powodu braku środków finansowych. Pozwany nie otrzymał od powódki świadczenia w postaci spłaty kredytu, a świadczona przez nią do dnia 16 sierpnia 2013 r. kwota stanowiła niemal w całości spłatę odsetek umownych, których zapłaty pozwany chciał uniknąć poprzez niezwłoczną spłatę kredytu. Jej brak skutkował spłatą wyższych odsetek, które nie narosłyby gdyby kredyt był spłacony niezwłocznie po zawarciu umowy łączącej strony. Tym samym uiszczona przez powódkę do dnia 16 sierpnia 2013 r. kwota 37.262,19 zł nie skutkowa wygaśnięciem zobowiązania pozwanego z tytułu zabezpieczonego hipoteką kredytu. Wpłata tej kwoty skutkowała tylko zmniejszeniem się wysokości zobowiązania pozwanego w stosunku do wierzyciela, co nie było jednak celem umowy zawartej pomiędzy stronami. Odnośnie do kwot uiszczonych po 16 sierpnia 2013 r., tj. kwoty 4906,47 zł, oraz sumy składek na ubezpieczenie i spłaty zadłużenia pozwanego w ww. stowarzyszeniu, zdaniem Sądu Rejonowego powódka uiszczała je bezumownie, tzn. nie mając żadnego umocowania do zapłaty od pozwanego. W ocenie Sądu Rejonowego pozwany skutecznie odstąpił od umowy zawartej z powódką, a spełnienie przez nią innych wierzytelności pozwanego poza spłatą zadłużenia z tytułu umowy kredytu w zamian za przeniesienie własności nieruchomości, nigdy nie było przedmiotem umowy stron. W konsekwencji tych rozważań Sąd I instancji, opierając się na podstawach z art. 405 k.c. i art. 411 pkt 1 k.c., uznał, że powódka nie może żądać zwrotu świadczenia.

Wyrokiem z dnia 30 czerwca 2017 r. Sąd Okręgowy w K. oddalił apelację powódki, dzielając w całości przeprowadzoną przez Sąd Rejonowy ocenę dowodów oraz wykładnię prawa.

Sąd Okręgowy podkreślił, że z uwagi na ciężką sytuację finansową pozwanego i wysokie oprocentowanie kredytu uzasadnione było stanowisko, że na podstawie zawartej przez strony umowy powódka zobowiązała się spłacić kredyt pozwanego niezwłocznie, czego nie uczyniła, poprzestając na jego spłacie zgodnie z harmonogramem spłat i w ten sposób spłacając przede wszystkim odsetki od tego kredytu. W ocenie Sądu Okręgowego Sąd Rejonowy słusznie uznał także, że

zawierając z powódką umowę co do spłaty przez nią kredytu, pozwany miał zamiar pozostać na terenie Włoch, co ty bardziej uzasadniało jego zamiar, aby powódka dokonała niezwłocznej spłaty całości kredytu.

Sąd Okręgowy podzielił przekonanie Sądu I instancji, że pozwany odstąpił od umowy z powódką, a na taki wniosek pozwalają przeprowadzone w sprawie dowody w postaci zeznań pozwanego oraz jego brata oraz dowody z nagrań rozmowy stron z dnia 16 sierpnia 2013 r. i dokument z dnia 16 sierpnia 2013 r. dotyczący odwołania pełnomocnictwa powódce. Zdaniem sądu odwoławczego fakt odstąpienia potwierdza także okoliczność zawarcia umowy pomiędzy pozwanym a jego bratem.

Rozważając zarzuty naruszenia prawa materialnego Sąd Okręgowy podkreślił, że nie można uznać, aby pozwany stał się bezpodstawnie wzbogacony kosztem powódki. W okresie od dnia 6 maja 2011 r. do dnia 23 stycznia 2014 r. z tytułu kredytu zaciągniętego przez pozwanego dokonano spłaty wymagalnych odsetek umownych w wysokości 39.247,88 zł oraz kapitału w łącznej wysokości 642,46 zł. Wobec tego spłaty powódki jedynie w niewielkim zakresie dotyczyły spłaty kapitału. Pozwany chciał uniknąć spłaty umownych odsetek właśnie poprzez niezwłoczną spłatę kredytu do czego zobowiązała się powódka. Jej brak spowodował konieczność spłaty wyższych odsetek, które nie narosłyby, gdyby kredyt był spłacony niezwłocznie po zawarciu umowy co do jego spłaty. Spłaty odsetek nie skutkowały zatem zmniejszeniem zobowiązania pozwanego. Odnośnie do kwoty spłaconego przez powódkę kapitału Sąd Okręgowy wywiódł, że w tym zakresie pozwany podniósł względem powódki skuteczny zarzut potrącenia przysługującej mu wierzytelności w związku z nieuregulowanym przez nią zadłużeniem z tytułu umowy pożyczki w kwocie 10.000 zł. Co do pozostałych uiszczonych przez powódkę kwot, w ocenie Sądu II instancji zasadnie Sąd Rejonowy uznał je za uiszczone bezumownie, bez żadnego umocowania do ich zapłaty za pozwanego. W związku z tym, po myśli art. 411 pkt 1 k.c., pozwany nie mógł zostać zobowiązany do zwrotu tego świadczenia.

Wyrok Sądu Okręgowego zaskarżyła w całości powódka, zarzucając mu w zakresie podstawy z art. 389³ § 1 pkt 1 k.p.c. naruszenie prawa materialnego:

- art. 410 § 1 i 2 k.c. poprzez jego błędną wykładnię, skutkującą zaniechaniem uznania, iż pozwany jest bezpodstawnie wzbogacony, a co za tym idzie powództwo jest w pełni zasadne,

- art. 411 k.c. poprzez jego błędne zastosowanie mimo braku podstaw do zastosowania tegoż przepisu w niniejszym stanie faktycznym,

- art. 406 k.c. poprzez jego niezastosowanie i błędne uznanie, iż pozwany nie jest zobowiązany do zwrotu należności mimo oczywistego faktu, iż wpłaty powódki spowodowały powstanie korzyści u pozwanego w postaci pomniejszenia wysokości kredytu, a także innych zobowiązań, a co za tym idzie pozwany jest zobowiązany do zwrotu korzyści,

- art. 65 § 2 k.c. poprzez błędną wykładnię oświadczeń woli stron i uznanie, że zamiarem stron było ustalenie terminu, w którym powódka miała dokonać całkowitej spłaty kredytu niezwłocznie, podczas gdy z okoliczności sprawy, a w szczególności z zachowania pozwanego, który wyjechał zagranicę i przez okres blisko trzech lat nie interesował się losem kredytu, jak również fakt, iż po tym, jak pozwany darował bratu przedmiotową nieruchomość w dniu 16 sierpnia 2013 r. i dopiero w lutym 2014 r. brat przekazał mu środki na spłatę kredytu, wynika okoliczność przeciwna,

- art. 494 k.c. poprzez błędne uznanie, iż pozwany miał odstąpić od umowy z powódką, podczas gdy w materiale dowodowym nie ma żadnego dowodu, który pozwalałby na takie uznanie, a nie jest wystarczający do uznania odstąpienia od umowy fakt zawarcia umowy z inną osobą.

Z uwzględnieniem powyższego powódka wniosła o uchylenie, zmianę zaskarżonego wyroku i orzeczenie co do istoty sprawy poprzez uwzględnienie powództwa w całości oraz stosowne orzeczenie o kosztach postępowania przed Sądem I i II instancji, w tym kosztach zastępstwa procesowego według norm przepisanych, ewentualnie uchylenie zaskarżonego wyroku i przekazanie sprawy Sądowi II instancji do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna w niniejszej sprawie została oparta wyłącznie na podstawie naruszenia prawa materialnego (art. 398³ § 1 pkt 1 k.p.c.). Zgodnie z art. 398¹³ § 2 k.p.c. Sąd Najwyższy jest związany ustaleniami faktycznymi

stanowiącymi podstawę zaskarżonego orzeczenia. Natomiast art. 398³ § 3 k.p.c. wyłącza możliwość oparcia skargi kasacyjnej na zarzutach dotyczących ustalenia faktów i oceny dowodów.

Sąd Najwyższy nie podziela zarzutów skarżącej dotyczących naruszenia przepisów prawa materialnego. Sąd Okręgowy w K. wszechstronnie ocenił zebrany materiał dowodowy. Sąd Najwyższy nie dopatrył się przy tym dokonania przez Sąd drugiej instancji błędnej wykładni wskazanych przez skarżącą przepisów art. 410 § 1 i 2 k.c. ani błędnego zastosowania w sprawie art. 411 k.c., czy też niezastosowania - mimo konieczności zastosowania - art. 406 k.c. Zarzuty powódki stanowią bowiem przede wszystkim polemikę z ustaleniami Sądu Okręgowego i odnoszą się w gruncie rzeczy do oceny zgromadzonego materiału dowodowego, a nie do wykładni czy zastosowania przepisów prawa materialnego. Dotyczy to w szczególności zarzutu naruszenia art. 65 § 2 k.c., art. 410 § 1 i 2 k.c., art. 411 k.c. oraz art. 494 k.c. Jest to materia wyłączona przez art. 398³ § 3 k.p.c. z zakresu podstaw kasacyjnych, skoro te zarzuty dotyczą w istocie prawidłowości ustaleń faktycznych i oceny dowodów.

Ocena, czy i w jakich okolicznościach następuje bezpodstawne wzbogacenie, wymaga ustalenia celu instytucji unormowanej w art. 405 i nast. k.c. Sąd Najwyższy podziela stanowisko wyrażone w doktrynie, zgodnie z którym celem tym jest „przywrócenie zakłóconej równowagi majątkowej zgodnie z zasadami słuszności” (A. Ohanowicz, *Niesłuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956, s. 104; także wyrok Sądu Najwyższego z 8 marca 1974 r., III CRN 353/73, OSNC 1975/4/64). Konieczne jest zatem każdorazowo ustalenie, czy w świetle zasad słuszności przesunięcia majątkowe dokonane między dwiema osobami nastąpiły w taki sposób, iż doszło do zachwiania koniecznej i podlegającej ochronie równowagi majątkowej. Co istotne, konieczne jest przy tym ustalenie, „jaki byłby skład majątku zubożonego, gdyby nie nastąpiło zdarzenie wywołujące niesłuszne wzbogacenie” (A. Ohanowicz, *Niesłuszne wzbogacenie*, s. 107). To ostatnie nie może być też utożsamiane z pojęciem szkody w rozumieniu przepisów k.c. (art. 361 i nast.).

Zgodnie z art. 410 k.c., nie można żądać zwrotu świadczenia m.in. jeżeli spełniający świadczenie wiedział, że nie był do świadczenia zobowiązany, chyba że jego spełnienie nastąpiło z zastrzeżeniem zwrotu albo w celu uniknięcia przymusu

lub w wykonaniu nieważnej czynności prawnej. W analizowanej sprawie Sąd Okręgowy w K. trafnie przyjął, iż na gruncie przepisów o bezpodstawnym wzbogaceniu istnieje konieczność ustalenia stanu ogólnego rozliczenia (stanu majątków) stron wskutek dokonanych przesunięć majątkowych i uznał, że spłata odsetek z zaniechaniem spłaty kapitału, a zatem spłaty zaciągniętego przez pozwanego kredytu, jak co do zasady miało to miejsce w niniejszej sprawie, nie doprowadziła do bezpodstawnego wzbogacenia pozwanego kosztem powódki. Spłata ta została bowiem dokonana jedynie w ograniczonym zakresie, tymczasem powódka zobowiązała się do spłaty kapitału zaciągniętego kredytu i tego zaniechała. W konsekwencji, pozwany zobowiązany był do uiszczenia odsetek w wyższej wysokości, podczas gdy całkowita spłata kapitału kredytu, do którego powódka się zobowiązała, w ogóle nie doprowadziłaby do ich powstania. W tych okolicznościach nie można mówić o istnieniu stanu zakłócenia równowagi majątkowej zgodnie z zasadami słuszności. Ocena powstania oraz trwania bezpodstawnego wzbogacenia wymaga ustalenia stanu majątku tego, komu zarzuca się wzbogacenie (*accipiens*) kosztem innej osoby i nie może ograniczać się jedynie do stwierdzenia dokonania określonego przesunięcia majątkowego.

Sądy obu instancji ustaliły ponadto, że powódka, spłacając inne zobowiązania (z tytułu umów ubezpieczenia kredytu oraz wobec (...) Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości Osiedla „P.” w B.), nie miała podstawy do dokonania tych spłat, czego miała świadomość. W szczególności bowiem nie była właścicielem nieruchomości, której dotyczyły zobowiązania. Wiedziała zatem, iż nie była zobowiązana do świadczenia (art. 411 pkt 1 k.c.). Również zatem w tym zakresie prawo materialne zostało zastosowane prawidłowo.

Z kolei zgodnie z art. 406 k.c., obowiązek wydania korzyści obejmuje nie tylko korzyść bezpośrednio uzyskaną, lecz także wszystko, co w razie zbycia, utraty lub uszkodzenia zostało uzyskane w zamian tej korzyści albo jako naprawienie szkody. Przepis ten statuuje zasadę surogacji. Poza ogólnym sformułowaniem zarzutu naruszenia tego przepisu przez jego niezastosowanie, skarżąca nie wskazała, w jaki sposób art. 406 k.c. w niniejszej sprawie miał być zastosowany. Nie odnosi się w szczególności do tej kwestii w uzasadnieniu skargi kasacyjnej. Dla uzasadnienia skargi kasacyjnej niewystarczające jest bowiem ogólne przywołanie

stanowisk doktryny czy orzecznictwa bez wskazania adekwatności określonej argumentacji dla oceny trafności zarzutu naruszenia prawa materialnego.

W świetle argumentów podnoszonych przez skarżącą i także w istocie odwołujących się do oceny materiału dowodowego Sąd Najwyższy nie dopatrywał się naruszenia art. 494 k.c. Co więcej, skarżąca z jednej strony kwestionuje fakt odstąpienia przez pozwanego od zawartej z nią umowy, z drugiej zaś podnosi, iż w takim przypadku nastąpiło odpadnięcie podstawy prawnej świadczenia.

Skarżąca trafnie natomiast podnosi, iż wątpliwości co do obowiązku spełnienia świadczenia nie mogą być utożsamiane z wymaganą przez art. 411 pkt 1 k.c. pozytywną wiedzą dłużnika o braku powinności spełnienia świadczenia (zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z 10 czerwca 2003 r., I CKN 390/01, OSP 2005/9/111). Ponadto wyłączenie żądania zwrotu, o którym mowa w art. 411 pkt 1 k.c. nie dotyczy kondykcji odpadnięcia podstawy prawnej (*condictio causa finita*, zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z 14 listopada 2013 r., II CSK 104/13, OSNC 2014/7-8/82). W chwili spełnienia świadczeń umowa istnieje i jako taka wiąże strony. Nie można zatem zasadnie twierdzić, że w chwili spełnienia świadczenia strona zobowiązana wiedziała o braku zobowiązania, o którym stanowi art. 411 ust. 1 k.c. Odstąpienie od umowy skutkuje w konsekwencji powstaniem obowiązku zwrotu świadczeń spełnionych przez strony w celu jej wykonania. Jednak w niniejszej sprawie Sąd Okręgowy, w zakresie dotyczącym spłat odsetek oraz w niewielkim stopniu rat kredytu, nie powołał jako podstawy art. 411 pkt 1 k.c., odnosząc ją jedynie do świadczeń w postaci uiszczania przez skarżącą kwot z tytułu ubezpieczenia kredytu oraz na rzecz (...) Stowarzyszenia Właścicieli Nieruchomości Osiedla „P.” w B.. W odniesieniu do spłat kredytu uznał jedynie, iż wskutek zestawienia stanu majątkowego i zakresu zobowiązania powstałego wskutek zaniechania wykonania przez skarżącą umowy wiążącej ją z pozwanym nie jest on wzbogacony. Jakkolwiek celem instytucji bezpodstawnego wzbogacenia jest ochrona stanu majątkowego zubożonego (*solvensa*), to jednak nie można zapominać, że jest ona możliwa do uwzględnienia jedynie w takim zakresie, w jakim drugą stroną – wzbogaconego (*accipiens*) – można uznać za wzbogaconego kosztem majątku tego pierwszego. Uznanie, iż *accipiens* nie pozostaje wzbogacony, wyklucza dochodzenie zwrotu korzyści (spełnionego

świadczenia). W tym kontekście wypada zaznaczyć, że nawet w wypadku przyjęcia iż spłaty przez skarżącą odsetek kredytu stanowiły świadczenie nienależne, należałoby uznać, że nie podlegają one zwrotowi, ponieważ czyniły zadość zasadom współżycia społecznego (art. 411 pkt 2 k.c.). Solvens spełniając tylko częściowo świadczenie, do którego był zobowiązany w szerszym zakresie (dokonując jedynie spłaty należności ubocznych zamiast całkowitej spłaty kredytu), może bowiem, wykonując w ten sposób zobowiązanie, zapobiec dodatkowemu uszczupleniu majątku accipiens, które nastąpiłoby przez pogłębienie stanu zadłużenia wobec osoby trzeciej (kredytodawcy), nie prowadząc jednak tym samym do wzbogacenia accipiens, a jedynie uniemożliwiając powstanie lub pogłębienie szkody z tytułu niewykonania zobowiązania (art. 471 i nast. k.c.). Trudno uznać, aby w ten sposób z uwagi na zaniechanie wykonania umowy przez skarżącą i mając na względzie istotę mechanizmu bezpodstawnego wzbogacenia pozwany mógł być uznany za wzbogaconego kosztem jej majątku. Przemawia to dodatkowo za uznaniem, iż wyrok Sądu drugiej instancji odpowiada prawu w rozumieniu art. 398¹⁴ k.p.c.

Z tych względów skarga kasacyjna podlega oddaleniu.